

Олена Кривицька

РЕГІОНАЛЬНІ МОДИФІКАЦІЇ ПОЛІКУЛЬТУРНИХ ВІДМІННОСТЕЙ УКРАЇНИ

Із здобуттям незалежності України для її населення постала проблема національно-етнічної самоідентифікації самовизначення що ускладнюється її полікультурністю:

1. російська ідентичність охопила майже весь ідентифікаційний простір;
2. різновекотність етнічної ідентифікації Східного і Західного регіонів;
3. обстоювання власної ідентичності депортованими народами (кримськими татарами, греками).
4. посилення ролі етноконфесійного чинника, розкол церков.

Загострення суперечностей національних проблем впливає на стан етнополітичної стабільності суспільства. Етнопсихологічні та етнокультурні відмінності активно використовуються різними групами політичної еліти, що відчувалося під час президентської кампанії 2004 р. (Захід – Ющенко, Південь, Схід – Янукович). Ці відмінності підштовхують представників еліти окремих етносів стати на шлях самоідентифікації на ґрунті національно-територіального уособлення, що призводить до посилення тенденцій регіоналізації.

Регіоналізм дістається у спадок країнам, що здобули свою незалежність від колишніх імперсько-тоталітарних систем, до складу яких вони входили. По-друге, він є наслідком нерівномірності розвитку політичного, економічного, культурного потенціалу окремих територій. Україна щодо цього не є винятком. Тенденціям етнокультурного регіоналізму й загостренню міжетнічних суперечностей сприяють відмінності в моралі, історії, культурі. При цьому слід очікувати, що в міру розвитку інтеграційних процесів, розширення зв'язків між народами (особливо в прикордонних районах) створюються умови для реалізації намірів деяких сепаратистських сил з утіленням в життя принципу національного самовизначення, що особливо актуально для західних та південних регіонів нашої країни. В умовах суспільної трансформації, міжнародної інтеграції по-

гіршення соціально-економічного стану, зубожіння населення, міфологеми в етнічній, та культурній сфері крайній націоналізм або шовінізм у сукупності створюють досить небезпечну ситуацію, яка може призвести до розпаду держави. Відсутність прозорої ієрархії між принципом територіальної цілісності держави й правом націй на самовизначення вже призвела до спалаху воєнних конфліктів у деяких країнах.

Сьогодні майже не згадують, що український народ на референдумі висловився за двопалатний парламент. Але останній є ознакою федеральної країни, утвореної з окремих самостійних земель, автономних республік, округів тощо. А в Україні одна з найгостріших проблем – надто неоднакові умови історичного і культурного розвитку регіонів, різні політичні, економічні, конфесійні інтереси та орієнтації етногруп, навіть українців за походженням. Потенційною загрозою сепаратизму є недостатнє забезпечення надійних внутрішніх зв'язків між регіонами країни. Особливо по лінії Захід – Схід. Біполярність українського суспільства в регіональному розрізі загострюється міжрегіональними диспропорціями в економічному розвитку, диференціаціями між показниками обсягу промислової продукції на душу населення у регіонах: в 1991 р. – у 2,2 раза, в 1999 р. – у 12(!) разів¹. На тлі кризового синдрому України в умовах перманентних політичних скандалів конфронтацію здатні створити два сегменти українського поліетнічного соціуму: перший – національно-орієнтований, другий – регіонально-територіальний. У цьому полягає криза пострадянської ідентифікації, з якою не хочуть розставатися певні групи поліетнічного суспільства.

Недоцільно применшувати значення регіонального чинника в процесі посттоталітарної етнічної ідентифікації. Перед Україною сьогодні дедалі гостріше постають питання зваженої регіональної політики². Слушною є думка, що глобалізація розхитує основи державного суверенітету, а, отже, загострює проблему територіальної цілісності³. У цьому зв'язку нагадаємо, що українська етнічна територія складається з багатьох історико-географічних та етнографічних земель. Упродовж століть вони входили до складу різних держав. Процеси формування цих земель зумовлені досить глибокими відмінностями в історичному розвитку, етнокультурними та демо-

графічними особливостями, структурою господарств. Не всі етнічні землі входять до складу сучасної держави, а споконвічна роз'єднаність породила глибокі відмінності у етнопсихології населення. Небезпека криється у проведеному ще в 30-ті рр. XX ст. адміністративно-територіальному поділі України без урахування історичних та етнокультурних особливостей.

Конфліктність можуть спровокувати спроби забезпечення духовної єдності не без врахування значної соціально-економічної нерівності регіонів. Головним завданням є збереження територіальної цілісності України. Прорахунки в цьому питанні призведуть до соціально-економічної і значної політичної напруженості в суспільстві, до міжконфесійних конфліктів, загрожують суверенітету країни. Не випадково деякі російські дослідники намагаються протиставити дві політичні культури, що склалися в Україні – “самостійницьку” західну та “малоросійську” східну, а звідси орієнтація на “захід” загрожує цілісності України. Справа в тому, що в умовах глобалізації не виважена державна регіональна політика, з одного боку, а з іншого – процеси етнічної ідентифікації, політизації національних меншин можуть спровокувати “самостійне” плавання певних регіонів⁴. При цьому можливе застосування югославського сценарію до України.

Отже, в XXI ст., якщо мова йтиме про мирне співіснування між етнічними спільнотами, Україні потрібна міжнаціональна стабільність, громадський мир як запорука прогресивного потенціалу. Не зникне само собою питання федералізації України. Заради єдності держави територіальний поділ слід привести у відповідність із історичним досвідом, вимогами часу.

Україна – гетерогенна держава як в етнічному, так і мовному відношенні, для якої характерним є незбіг між етносами та їхніми мовами. Ці особливості етнополітичного розвитку України визначаються факторами, основні з яких: *культурно-етнографічний* – територію України можна умовно поділити на етнографічно-українські області Центру і Заходу та на зону “нових земель” – Схід і Південь; *соціально-історичний* – за цим критерієм розрізняються дві групи областей: ті, що входили до складу держав Центральної та Південно-Східної Європи, та області, які входили до складу Російської імперії до

1939 р.; *конфесійні*: за ними суттєвою є межа між православними та греко-католиками (передусім йдеться про Закарпаття та Галичину).

Конфліктність пострадянської самоідентифікації прослідковується в регіональному розрізі. Абсолютна більшість українців заходу – україномовна, південно-східного – російськомовна. Мовна поведінка є найпомітнішим чинником етнічного розмежування між Заходом і Сходом. Однак, воно також виявляється в різних політичних орієнтаціях, оцінках та поглядах на майбутнє. Поза основним масивом українських етнографічних земель розвивалося Закарпаття, що зумовило специфіку ідентифікації регіону. Тут особлива ментальність та проблеми, породжені поліетнічністю та прикордонним статусом. Певні етнічні групи мають локальну свідомість. На етнокультурну домінанту регіону впливає низка економічних факторів – міграція трудових ресурсів, однобічний розвиток аграрного сектора та ін. На тлі високого ступеня української ідентичності суспільства області ще за пострадянських часів виник етнокультурний рух за відокремлення від України.

Політичні еліти Закарпаття мають позитивний досвід автономного існування. Розвал СРСР дав можливість легітимно порушити питання про відновлення автономії краю. Ідею автономії, згадаємо, під час референдуму 1 грудня 1991 р. схвалило 78% учасників спеціального голосування.

Особливе місце у процесі пострадянської ідентифікації в Закарпатті займає етнічний чинник. Тут співіснують чотири етноси: українці (80%), угорці (12%), росіяни (2,5%), румуни (2,6%)⁵. Закарпатці завжди прагнули зберегти свою локальну ідентичність, навіть під час радянської національної політики. На цьому нині й спекулюють деякі політики: від тверджень про “загальнокарпатський панрусизм” до вимог заборони “русинського етносу”. Зрозуміло, що це може призвести як до поляризації між прибічниками “русинства” і “українофільства”, так і до міжетнічної напруги в регіоні.

Певною проблемою є визначення статусу русинів, які визнані субетнічною групою. Але ж русини вимагають для себе статусу офіційної етнічної групи. На Конгресі, що проводився в Ужгороді в 1999 р., представники русинської спільноти вимагали відкриття шкіл з русинською мовою навчання, кафедри в Ужгородському уні-

верситеті, включення у перепис 2001 р. як етнічної групи. Процесу самоідентифікації русинів властива подвійна ідентичність – загальноукраїнська і локально русинська. Безумовно перспективи ідентифікації русинів та деяких субетносів залежать від рівня національної свідомості та політичних орієнтацій національної еліти. А вона відкрито маніфестувала свою мету – відокремлення від України. Таким чином, на активізацію русинофільства вплинули загальний перехід багатьох країн Європи від тоталітаризму до демократії, етнічне відродження, що охопило всі етноспільноти на пострадянському просторі, економічна криза, яка особливо гостро проявила себе в периферійних районах країни.

Особлива складність міжетнічної ситуації на заході України полягає у тому, що паралельно з відродженням русинського руху почався процес активної етнічної ідентифікації інших груп населення. Закарпаття має багатонаціональний склад населення: на другому місці стоять угорці (95%) (від їхньої загальної кількості), також росіяни (2,5%), румуни (2,6%), цигани (1,1%).

Виникнення етносоціальної напруги можливе як слідство певних дій деяких політичних і громадських кіл Угорщини, які відкрито підтримують рух “політичного русинства”. Деякі засоби масової інформації Угорщини перекручують стан міжетнічних відносин у Закарпатті, ведуть агітацію за повернення цього регіону до Угорщини. На Закарпатті відчувається активний ідеологічний угорський наступ.

З українського боку робиться все можливе для розвитку угорської громади, що зумовлено чинним законодавством та міжнародними правовими актами. На підтвердження вищезазначеного наведемо статистичні дані: у 2001 році в Україні угорською мовою в дошкільних закладах виховувалося 1931 дітей, у 2001/2002 навчальному році функціонувало 68 шкіл з угорською мовою навчання. Вчителі угорської мови готуються в Ужгородському державному університеті і Мукачівському педагогічному училищі. З вересня 2001 р. розпочав роботу лицей з угорською мовою навчання у місті Тячів Закарпатської області. У місті Берегове діє угорський драматичний театр. Угорською мовою у 2001 р. випущено 16 книг загальним тиражем 251 тис. примірників⁶.

Отже, держава прагне до повноправного духовного життя всіх етносів, намагається захистити їхні етнокультурні права.

Компактно проживає в Західному регіоні етнічна група румунів (0,3%), яка здебільшого зосереджена в Чернівецькій області⁷. Конфліктність розвитку румунського етносу обумовлюється певною політикою політичних кіл Румунії, які відверто висувають територіальні претензії до України.

Цим підігрівалися антиукраїнські настрої серед румунського населення. Останні роки відверто лунають пропозиції створити румунські національно-територіальні одиниці⁸. Цьому сприяє незакінченість з 1992 р. процесу переговорів про водні кордони між Україною і Румунією. Конфлікти між румунами та іншими етногрупами регіону провокуються румунськими націоналістичними організаціями в прикордонних районах, які висувають гасло перегляду державних кордонів України.

Гармонізації процесу самоідентифікації румун заважає антиукраїнська кампанія в румунських ЗМІ з приводу ситуації в басейні Дунаю, порушення з боку румунських моряків водних кордонів з Україною, як у вересні 2004 р. Слід зауважити, що ці дії підтримуються румунською спільнотою в Україні на чолі з Товариством Румун ім. Г. Кажбука. На жаль, діяльність представників румунської еліти нерідко виходить за межі культурницької сфери, що пов'язано з політизацією етнічного ренесансу та діяльністю політичних кіл Румунії, які актуалізують питання національно-територіальної автономії.

Незавершеність процесу етнічної ідентифікації українського народу відбивається у наявності його локальних груп – лемків (672 особи), бойків (131), гуцулів (21 тис.), литвинів (22), русинів (10 тис.)⁹. Це породжує слабкість внутрішньонаціональних зв'язків та невизначеність національної свідомості. Гострота самоідентифікації цих етногруп зумовлюється питаннями соціогуманітарного напрямку.

На нашу думку, конфліктність етнокультурних процесів у західному регіоні зумовлена комплексом факторів:

- зволікання з проведенням земельної реформи;
- недостатня увага до розвитку місцевої промисловості, а особливо до малого бізнесу;

– відсутність науково розробленої концепції комплексного розвитку західного регіону та прикордонних районів;

– ігнорування економічної та етнокультурної специфіки;

Усі ці фактори можуть призвести як до різкої радикалізації політичних сил, так і до зростання потенціалу сепаратизму в регіоні.

Суперечливість та неоднозначність самоідентифікації пов'язана з політичними орієнтаціями та міжнаціональними стосунками Сходу та Півдня України. За радянських часів ці регіони були перетворені на російську промислову зону, що спричинило міграцію російськомовного населення, самих росіян та певну асиміляцію місцевого населення. В результаті змінилася питома вага росіян у найбільш промислових областях¹⁰.

Область України	Кількість % у підсумку			
	українці		росіяни	
	1989	2001	1989	2001
Донецька	50,7	56	43,6	38
Луганська	51,9	58	44,8	39
Миколаївська	75,6	81	19,4	14
Одеська	54,6	62	27,6	20
Харківська	62	70	33	25

Конфліктність процесу етнічної ідентифікації східних регіонів полягає в тому, що: національна ідея не стала за роки незалежності головною у масовій свідомості населення; різка зміна статусних характеристик українців і росіян, котрі психологічно не можуть примиритися зі статусом національної меншини; значна питома вага українців, що втратили рідну мову; дуже сильна традиційна історична, економічна, культурна орієнтованість на північного сусіда, яка підтримується з боку офіційних представників Росії; асиміляція національної еліти в російську.

Характерним для східного регіону є те, що в ньому, з одного боку, більшість становлять українці майже 79%, а з другого – тут зосереджена більша частка російського населення – 54% від усіх росіян України¹¹. Цифри тільки підтверджують розмаїтість національної ідентичності у південно-східних областях. До сих пір живучі радянські упередження до націоналістичної ідеї, прихильність до інтернаціоналізму, коли відсутність ідентифікації за етнічною озна-

кою виявлялась як суспільне надбання. Та як наслідок радянського минулого, – комплекс меншовартості українців. Ось чому так важко й болісно відбувається процес ідентифікації української частини населення.

У комплексі цих факторів слід шукати причини популярності пострадянської ідентичності. З цим пов'язано й те, що процес створення незалежних держав перетворили російське населення на національну меншину. Російська еліта зробила ставку на утвердження російських культурних цінностей та дискримінацію української мови і культури в районах з більшою часткою росіян. Саме тут найбільш районах найсильніші тенденції деетнізації суспільної свідомості українців. Про це свідчать дані: російською мовою володіють 74% українців, а українською – 65%. Російськомовне населення на Сході становить понад 70%¹². Російська етнічна група має високий коефіцієнт збігу рідної мови з мовою своєї групи. Така ситуація є суттєвим етнополітичним фактором у взаєминах між двома найбільшими етносами України – українцями і росіянами. Найпалкіші дискусії між ними виникають саме в мовних питаннях, мова стає предметом політичних спекуляцій.

Ясно, що в українському суспільстві не збігається етнонаціональна і мовна більшість, що становить серйозну етнополітичну проблему та джерело можливого конфлікту на мовному ґрунті. Дані соціологічний опитувань свідчать про психомовний комплекс “сучасних українців”¹³ та про наявність “радянської ідентичності” в суспільстві. Так, у 2001 р. у південно-східних регіонах України радянській ідентичності перевагу віддали відповідно 22,7% та 26% опитаних. Орієнтацію на радянську політичну систему виявила більшість опитаних у Донецьку в 2001 р., які ідентифікували себе як “радянських людей”¹⁴. Сказане вище підтверджує, що мовна біполярність – постійний фактор напруженості в Україні. За умов використання її в ідеологічній конфронтації, “мовна карта” може перетворитися на чинник міжетнічних конфліктів.

Опитування громадян України свідчать, що рідною українську мову вважають 60%, спілкуються нею лише 37%. Дослідження вже згаданого КМІС наочно демонструють найбільшу різницю по регіонах (див. табл. на стор. 256):¹⁵

	Вважають себе етнічними українцями	Спілкуються українською мовою	Назвали рідною українську мову
Схід	59%	14%	42%
Південь	52	11	48
Захід	89	91	-

Виявляється, що на Заході кількість етнічних українців менша тих, хто надає перевагу українській мові. Особливо складною є ситуація в Криму, де кримський російський рух взяв курс на трансформацію суспільства в кримський народ. З огляду на це, та враховуючи російськомовну більшість населення, Крим залишається “російським”: 98% учнів навчається російською мовою¹⁶. Проросійське населення південно-східних областей України сприймає українську мову тільки як предмет вивчення, або як необхідність використання¹⁷. Опитування Міжнародного інституту соціології в Києві показало, що з 72% етнічних українців визнають себе українцями – 59%, з 20% росіян – тільки 11%. Варіант подвійної національної ідентифікації обрав кожний п’ятий українець, майже кожний другий етнічний росіянин. Українську мову назвали рідною 42% опитуваних, російську – 43%. Водночас наведено дані, що свідчать про відсутність утиску російської мови. У 2002 р. – функціонувало 21 млн. загальноосвітніх навчальних закладів, з них з російською мовою навчання – 1935 (1934,5 тис. учнів). Навчання українською і російською здійснювали у 2235 навчальних закладах. Російську мову як предмет вивчало 1807 тис. учнів. Сьогодні в країні діє 30 російських театрів. У фондах бібліотек зібрано понад 440 млн. примірників літератури російською мовою (55% загального фонду). За даними Книжкової палати України в 2002 р. російською мовою видано 3016 одиниць книг¹⁸. Таким чином, підстави для побоювання примусової українізації в українському соціумі немає. Міжетнічне напруження може викликати нав’язана агітація переходу до виключного вживання української мови, застосування етнічного “сита” в кадровій політиці, звуження російськомовних каналів масової інформації та ін.

Потенційним конфліктом між Заходом і Сходом загрожує запровадження російської мови як другої державної. Застосування двох державних мов призвело б до посилення їх нерівноправності та до

появи “сфер впливу” кожної з них, а звідси – до суспільних антагонізмів. Саме тому державна мова сприймається як важливий чинник етнокультурної ідентифікації та політичної мобілізації суспільства. Якщо дотримуватися міжнародних правових документів (Декларації ООН про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних і мовних меншин, Європейської хартії регіональних мов та мов національних меншин) то під терміном “російськомовне” населення розуміється група людей, для яких незалежно від етнічної самоідентифікації рідною мовою є російська. В Україні це кожний третій мешканець, практично в усіх регіонах країни. Компроміс у мовному питанні можна знайти на основі підходів запропонованих згаданою Європейською хартією регіональних мов та меншин. Вона пропонує широкий діапазон заходів щодо їхньої підтримки. Але, з другого боку, цей документ допускає рівноправність двох мов. Не слід забувати реальність мовного чинника у виникненні конфліктних ситуацій в Україні. Ось чому, є неприпустимим застосування норм хартії однаковою мірою до усіх мов без врахування мовної специфіки кожного регіону.

Дискусії навколо двомовності набувають різкого ідеологічного забарвлення. На нашу думку, надання російській мові статусу другої державної загрожує консервацією української мови з боку мови міжнародного спілкування, якою є російська мова.

Загалом росіяни інтегровані в українське суспільство і ототожнюють себе з ним. Крім того, російськомовні з росіянами становлять більше половини населення. Мова виступає сильним фактором їхньої ідентифікації. Ця частина багатоетнічного соціуму зберігає відчуття “подвійної ідентичності”. Каталізатором напруження може стати політика застосування різних моделей реформування в регіонах – стратегія “локалізованої полікультурності”. Зважаючи на національні особливості та з метою толерантної етнічної взаємодії українського і російського етносів слід на державному рівні окреслити межі використання російської мови в громадському та державному житті України. Це відразу анулює будь-які спроби та намагання звинуватити Україну у “порушенні мовних прав російської національної меншини”, як це зробило 1 лютого 2000 р. Міністерство закордонних справ Росії¹⁹. Такі звинувачення підштовхують російську

етнічну спільноту до протистояння політиці України. Ось чому насторожує етнополітична ситуація в ряді східних областей держави, які зорієнтовані на Росію.

Таким чином, головна проблема етнополітичного розвитку російських областей України – це проблема російська. Проблема дестабілізації міжетнічної ситуації, використання “мовної карти” та гасла щодо “захисту співвітчизників”. Небезпека виходить з дій російських великодержавників та їхніх провідників які звинувачують українську владу у проведенні насильницької українізації, порушенні прав росіян, актуалізацію в Росії питання “співвітчизників”, що перетворюється в інструмент дестабілізації міжетнічної ситуації в країні. Варто згадати, що в Україні плідно працюють республіканське товариство “Русь”, “Русское собрание”, “Київська Русь”, нещодавно створений “Русский клуб”. Ці товариства є одними з регіональних інститутів, через які представники російської меншини реалізують свою етнічну ідентичність та право на участь росіян в громадському житті країни. Найбільш політизована організація росіян “Російський Рух України” (1999 р.), створена для “вирішення їхніх проблем”, а головне – для трансформування російського питання у фактор суспільного життя України.

Україна є країною автохтонів. Українці – найбільший за чисельністю етнос – 77,8% – є носіями духовної і матеріальної культури. В порівнянні з іншими етносами розселені рівномірно. Найменша їхня частка мешкає в Криму (від загальної кількості, найбільша – в Дніпропетровській області – 10%. Відмінними ознаками ідентичності українців завжди були: дезінтегрованність через входження до складу різних держав та культурна толерантність. Конфліктну ситуацію створює протиріччя між активною етнічною ідентифікацією титульного етносу та громадянською реідентифікацією населення. Дані соціологічних опитувань останніх двох років та результати Всеукраїнського перепису населення окреслили поступове “вимивання” радянської ідентичності. Збільшується частка тих, хто вважає себе українцями. Це підтверджують результати загальнонаціонального моніторингу громадської думки 1994 – 2001 рр., проведеного Інститутом соціології НАН України, за якими громадянська самоідентифікація населення України є такою²⁰:

Ідентифікація	Кількість у%
Громадяни країни	34,6
Регіональна ідентичність	8,6
Титульний етнос	74,6
Українська мова – рідна	60

Отже, можна сказати, що протягом останніх років прослідковується тенденція поступового зближення двох типів ідентичностей: “львівської” (західної) до “донецької” (східної). В умовах політизації титульного етносу Україна має створити механізми правового захисту українців, враховувати інтереси всіх спільнот, створювати умови для міжетнічного діалогу й компромісу – все це умови безконфліктного розвитку політичної України та її національної безпеки. Кризовий стан української етнології залежить від характеру власної самоідентифікації в умовах суспільної трансформації. Інерція розподілу старої ціннісної системи й досі посилює стан психологічної аномії. Українцям притаманні тяжіння до наднаціональних стосунків, але й разом з тим національно забарвлене світосприймання. В умовах політизації титульного етносу, системної національно-політичної кризи суспільства така полярність поведінки призводить до крайнощів²¹.

Конфліктність національної ідентифікації українства пов’язана із сегментованістю суспільства. Йдеться про конфронтацію по лінії “Захід – Схід”, про напруження, яка виникає на ґрунті різного розуміння національних цінностей. З одного боку, сильна радянська ідентичність, схильність до інтернаціоналізму, відчуття власної неповноцінності, як наслідок імперської ідентичності. З другого – більша консолідованість еліти, потяг до національно-культурного відродження. За таких умов використання аргументів “неукраїнськості” може призвести до міжетнічного протистояння. Слід взяти до уваги, що на кризисність ідентифікації титульного етносу впливає й сучасна соціальна стратифікація суспільства. Альтернатива: “українці”, та “совки” можк стати небезпечним каталізатором націоналістичних міфів, що розхитують човен міжетнічної злагоди. Українцям не відмовлятимуть у праві будувати свою державність, розмовляти рідною мовою. Але ж українські радикали мають усвідомити, що риторика навколо становища української мови, щодо відродження

громадянського націоналізму та гасла “Україна для українців” здатні багатократно посилити напруженість у суспільстві.

Антагонізм полягає ще й в тому, що на фоні політизації титульного етносу, реанімації етнічної ідентичності проходить процес акультурації, характерний для поліетнічних суспільств. Ось чому не можна розкривати конфліктність пострадянської ідентифікації українського соціуму тільки як протиставлення українського та російського етносоціального елементу. Доктрина комплексного розвитку багатосегментованого суспільства, рівноправність у задоволенні національно-культурних, освітніх, економічних потреб етносів, наполеглива праця держави в напрямі поваги до української мови та її утвердження в громадсько-політичному просторі не тільки виключить проблеми національного протистояння, а сприятиме самоусвідомленню цілісності українського народу. Саме в цьому сенсі українці мають використовувати потенціал національної ідеї²². Щодо етноідентифікаційних аспектів української етнонації їхня головна тенденція йде у напрямі творення нового соціокультурного типу української макроідентичності. Ступінь активності, темпи цього процесу залежатимуть від темпів подолання етносоціокультурної біполярності та подолання комплексу етнічної меншовартості²³. Загалом етнічні спільноти інтегровані в українське суспільство і ототожнюють себе з ним. Справа в тому, щоб креативний потенціал українців не обмежував інтереси інших етнічних субкультур українського суспільства.

Отже, різне ставлення до національних традицій та сприйняття критеріїв етнічної ідентифікації, існуючі ментальні відмінності в регіонах, різний ступінь національної свідомості, з одного боку, дають можливість говорити про відсутність конфлікту етнічних спільнот, а з другого, про наявність регіонального індексу “політичних сподівань”.

Регіон України	Можливий розвиток подій
Крим	1. державна автономізація; 2. сепаратизм; 3. спроба розіграти “татарську карту”.
Закарпаття	Від адміністративної автономії до “спеціальної самоврядної адміністративної території”.

Донеччина	Проросійські настрої, удавання до ідеї відродження Донецько-Криворізької республіки (з середини 90-х років).
Миколаївщина	Економічна самостійність (заяви міської обласної Ради), усунення кордонів із СНД.
Харківщина	Етнополітичний ідеал у повороті до колишнього радянського простору, єдність з Росією; офіційне впровадження двомовності в області (в лютому 2006 р.).
Одещина	Економіко-правовий експеримент з розширенням економічної самостійності регіону; створення вільної економічної зони.
Буковина	Активізація румунофільства; намагання створити окремий адміністративний район.

На фоні регіональних відмінностей етнічний вимір вимальовується менш виразно. Але ж фрагментація інтересів створює перешкоди міжнаціональній інтеграції в Україні.

Геокультурний ландшафт України за своєю природою розмаїтий – він представлений історико-культурними й ідентифікаційними ареалами, які не мають чітких меж і накладаються один на один (Слобожанщина, Галичина, Південна Буковина, Закарпаття, Крим). У цих ареалах мовна, етнічна та конфесійна карти не збігаються. Друга особливість – це знаходження деяких культурних центрів поза межами України (мається на увазі центри російської мови, католицької, ісламської ідентичностей). Для України актуальним є мегатренд геокультурної мозаїчності в рамках етнонаціональної єдності. Тобто держава має не українізувати єврея, росіянина або татарина, що призведе до протистояння, а забезпечити можливість вільного розвитку всіх етносів у демократичній державі зі спільною ідеєю будівництва українського народу. І в цьому сенсі слід перетворити багатоетнічність населення України на “силовий чинник” державності.

Різкий перехід від тоталітарного типу суспільної системи до незалежності, невизначеність геополітичної стратегії, соціально-економічної політики, відсутність правил гри в полікультурному соціумі, відмова від патріотичної, інтернаціональної парадигми призводять до ускладнення процесу пострадянської ідентифікації в Україні.

Різка політизація на тлі проголошення національних держав, наприклад, в Латвії, Естонії та проголошення прав титульної нації були здатні спровокувати гостріші міжетнічні протистояння.

На честь України слід сказати, що демократизація у всіх сферах життя, відмова від тоталітарної спадщини, відсутність ознак на дискримінацію, перш за все на національному ґрунті, сприяли толерантному співіснуванню різних народів. Законодавчо була закріплена недопустимість привілеїв за етнічною або іншою ознакою. Однак криза в економіці, відсутність об'єднуючої національної ідеології, активна політизація етносів на тлі різних ментальних пріоритетів зумовили кризисність та **конфліктність процесу** етнічної ідентифікації.

1) Конфліктний потенціал пострадянської етнічної ідентифікації полягає у багатокультурності українського суспільства. Найбільший поділ проходить між прибічниками етнічного патріотизму, а в крайніх випадках націоналізму, з одного боку, а з другого, прибічниками “слов’янської єдності” та територіального патріотизму.

2) Постійним джерелом напруження в Україні є **мовна біполярність**. Мовний розкол в суспільстві перетворюється на знаряддя політичної боротьби. Незбіг етнічної належності з мовною самоідентифікацією становить серйозну етнополітичну проблему. Мова виступає більш сильнішим ідентифікатором ніж етнос.

3) Поляризація етнічних інтересів в регіональному розділі створює перешкоди на шляху консолідації українського етносу.

4) Відсутність рівноваги між збереженням **креативного потенціалу** української нації і **реалізією прав** інших етносів.

5) **Подвійна ідентичність** українського суспільства може породжувати відштовхування національних цінностей, демонстрування презирства до всього національного. Звідси необхідність створення правового механізму міжетнічного компромісу, як шанс стабілізації проблеми полікультурності, подолання кризового стану української нації.

6) Відсутність **національної ідеології**, здатної консолідувати усіх громадян незалежно від етнічного походження. У цьому сенсі зменшуватиметься роль етнічного ідентифікаційного чинника, посилиться вплив нових соціальних сегментів суспільства.

7) Кризовість та конфліктність пострадянської ідентифікації етноспільнот поглиблює специфіка **конфесійної ситуації**, розмитість релігійних уявлень. Релігія перетворилася на дезінтегруючий фактор.

8) Відчуття власної неповноцінності та, як наслідок, колоніальної спадщини, комплекс **української меншовартості** ускладнюють процес української національної ідентифікації. Користуючись колоніальною свідомістю українського населення частина української еліти зробила ставку на російські культурні цінності, особливо в районах з питомою часткою російського населення. **Реідентифікація** цієї частини українського соціуму – першопричина кризових явищ у процесі становлення національної ідентичності.

9) Спроба частини української еліти нав'язати етнічну *модель* нації посилила прояви регіоналізації.

10) Додатковим чинником етнічної поляризації суспільства став етнополітичний регіоналізм в Криму та прояви кримського сепаратизму як наслідок політизації кримськотатарської етнічності.

Дотримання принципів багатокультурності, регіональний підхід у реалізації соціогуманітарної політики, формування єдиної національної ідеології в умовах пострадянської ідентифікації та нової соціальної стратифікації – все це умови толерантного співіснування різних компонентів етнонаціональних спільнот.

Багатоманітність культур, етнолінгвістична відмінність, різні конфесійні орієнтації населення не створюють ситуації загрози етнополітичній безпеці держави. Спроби штучної політизації етнічного чинника, абсолютизація процесу самоідентифікації, безвідповідальної, штучної етнізації суспільства, звинувачення в “непатріотизмі” здатні спровокувати найдеструктивніші міжнаціональні конфлікти.

¹ Україна: поступ у XXI століття. Стратегія етнонаціонального та соціального розвитку на 2000 – 2004 роки. Послання Президента України Л.Д. Кучми до Верховної Ради України // Урядовий кур'єр. – 2000. – 23 лютого.

² Див.: Про Концепцію державної регіональної політики: Указ Президента України. – К., 2001.

³ Дзеркало тижня. –2002. – 12–18 січня.

⁴ Кравчук Л. Погляд у XXI століття // Урядовий кур'єр. – 2000. – 8 квітня.

⁵ Національний склад населення України та його мовні ознаки. За даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року. – К., 2003. – С. 132.

⁶ Міжнаціональні відносини та задоволення етнокультурних потреб національних меншин в Україні. Державний комітет України у справах національностей та міграції. – К., 2002. – С. 13, 15.

⁷ Національний склад населення України. – С. 9.

⁸ Зеркало недели. – 1998. – № 20. – 20–26 мая.

⁹ Національний склад... – С. 7.

¹⁰ Складено за: Національний склад. – С. 130, 137, 139, 140, 145.

¹¹ Там само. – С.9.

¹² Там само. – С. 12, 13.

¹³ Андрусів С. Страх перед мовою як психокомплекс сучасного українця // Сучасність. – 1995. – № 7–8. – С. 150–151.

¹⁴ Прибиткова І. У пошуках нових ідентичностей: Україна в етнорегіональному вимірі // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2001. – № 3. – С. 62; День. – 2001. – 3 січня.

¹⁵ Українське суспільство у 1991–2001 рр. – К., 2001. – С. 114.

¹⁶ Дзеркало тижня. – 2001. – 28 квітня.

¹⁷ День. – 2000. – 28 грудня.

¹⁸ Міжнаціональні відносини... – С. 14,18.

¹⁹ Див.: Заява МЗС України // ДІНАУ. – 2000. – 14 лютого.

²⁰ Прибиткова І. У пошуках нових ідентичностей... – С. 62.

²¹ Див.: Нагорна Л. Національна ідентичність в Україні. – К., 2002. – С. 208.

²² Дзеркало тижня. – 2002. – 12 січня.

²³ Нагорна Л. Назв. праця. – С. 218.